

LÁZÁR GYÖRGY

Szekfű Gyula és a moszkvai magyar követség jelentései

Szekfű Gyula tudós, történész és publicista (1883-1955) volt a második világháború után Magyarország első moszkvai követe (1946. III. 27-től), illetőleg nagykövete (1948. V. 25 - IX. 18.). A háború utáni első esztendő magyar-szovjet kapcsolatainak alakulása, a kor olyan fontos kérdései, mint a béke előkészítés problémái és nehézségei, a hadifogolykérdés, a szomszéd országokban élő magyarság sorsa, a kárpátukrajnai magyarok repatriációja ügyében elfoglalt szovjet álláspontot történeti szempontból mind ez ideig csak hézagosan tudták feldolgozni, holott a szóban forgó kérdésekben tanúsított szovjet magatartásnak nemcsak aktuális, hanem a későbbiek szempontjából is meghatározó fontossága volt. Ez önmagában is kellő indok arra, hogy a történettudomány az eddiginél nagyobb figyelmet fordítson e kérdéskör feltárására és kritikai elemzésére. A- Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatásával - készülő dokumentumkötet néhány szemelvénye is ezt kívánja érzékeltetni.

A kormány megbízásából Szekfű Gyula más ügyek mellett mindezekről rendszeresen tárgyalt a szovjet külügyi vezetés magas rangú képviselőivel, így jelentései fontos adalékkul szolgálnak a korabeli hivatalos szovjet álláspont megismeréséhez. Véleménye sok más szempontból is figyelmet érdemel. A neves történész jelentéseiben gyakran túllépett a szokványos követi jelentések tartalmán és stílusán. Beszámolóiban képet adott a szovjet élet jelenségeiről, a háborús sebek begyógyítására tett erőfeszítésekről, a szovjet gazdaság és társadalom újjáépítéséről. Nem vitatva a nyugati hatalmakkal kötött szövetség jelentőségét, elismeréssel szól a Szovjetunió szerepéről a fasizmus felett aratott győzelemben. Hasonlóan tárgyilagos szemlélettel közelíti meg a két ország viszonyát befolyásoló ügyeket is. Minden bizonnyal ebből fakad az a véleménye, hogy Magyarországnak már csak geopolitikai adottsága miatt is létérdeke, hogy legnagyobb szomszédjával jó kapcsolatokat építsen ki az élet minden területén. Diplomáciai küldetése során maga is jelentős erőfeszítéseket tett ezért.

Jentései ugyanakkor jól tükrözik azokat az ellentmondásokat is, amelyek a magyar-szovjet viszonyt ebben az időben jellemezték, és a két ország alapvetően eltérő helyzetében gyökereztek.

A Szovjetunió a győztes nagyhatalmak egyike volt, Magyarország a vesztesek közé tartozott, az ezzel járó összes következménnyel együtt. De jure egészen a békeszerződés aláírásáig csak korlátozott szuverenitással rendelkezett. A magyar diplomácia igyekezett hangot adni álláspontjának a legfontosabb kérdésekben, ám mozgásteret az adott helyzetben meglehetősen szűk volt. Ez persze nemcsak a magyar-szovjet kapcsolatokra, hanem a többi nagyhatalom és Magyarország korabeli viszonyára is egyaránt jellemző volt.

Az alábbiakban bemutatandó dokumentumok Szekfű Gyulának a szovjet külügyi vezetés néhány magas rangú képviselőjével folytatott megbeszéléseiről számolnak be 1946 vége és 1947 eleje között. A tárgyalásokon főleg a szlovákiai magyarok helyzetéről volt szó, bár más aktuális kérdések és problémák (mint a romániai CASBI, hadifogolykérdés, kárpátukrajnai repatriánsok stb.) is szóba kerültek.

Szekfű Gyula a magyar kormány megbízásából ismertette azokat a legfrissebb híreket és információkat, amelyek a szlovákiai magyarok Csehországba történő kényszer-áttelepítésére vonatkoznak, és arra kérte tárgyaló partnereit, hogy járjanak közbe kormányuknál, hogy az hivatalosan gyakoroljon nyomást Csehszlovákiára az említett akció megszüntetése és a szlovákiai magyar lakosság helyzetének javítása

érdekében. A Szovjetunió a csehszlovák-magyar vitába nem akart egyik fél oldalán sem beavatkozni, ezért a magyar kormány kérésének teljesítésétől elzárkózott.

Szekfü Gyula tárgyaló partnerei a hivatalos szovjet álláspontot részletesebben nem indokolták, ezért a követ is csak találgatásokra és feltételezésekre volt utalva. A szovjet fél álláspontjának kialakulására befolyást gyakorló lehetséges tényezők között említi, hogy Csehszlovákia mint győztesnek számító szláv ország közelebb áll a Szovjetunióhoz, annak szövetségese, ahol korabeli megítélés szerint következetesebben érvényesül a baloldali politika, és előbbre tartanak az államosítások, mint Magyarországon.

Természetesen a Szekfü Gyula által említett szempontok jelentős mértékben közrejátszhattak a szovjet álláspont kialakulásában. A legvalószínűbb azonban az, hogy a Szovjetunió valóban nem kívánt állást foglalni a vitában egyik fél oldalán sem, ezért zárkózott el a magyar kérés teljesítésétől is. Annál is inkább, mivel a párizsi békekonferencia (1946. július 29. - október 15.) a békeszerződésben a két érintett felet arra kötelezte, hogy a nemzetiségi kérdéssel összefüggő vitás kérdéseket kétoldalú tárgyalásokon rendezze egymással.

A közölt dokumentumok tanulmányozásakor figyelmet érdemel azok keletkezési ideje is: az első dokumentum 1946 decemberében (a párizsi békekonferencia után, de a békeszerződés, vagyis 1947. február 10-i aláírása előtt), a második 1947 februárjában néhány nappal a békeszerződés aláírását követően, az utolsó két jelentés pedig 1947 márciusában keletkezett.

Szekfü Gyula követ jelentése a külügyminiszternek V. G. Dekanozov¹ szovjet külügyminiszter-helyetttel 1946. november 25-én folytatott megbeszéléséről.

Moszkva, 1946. december 1.

„Moszkvába visszaérkezésem után, november 25-én hosszabb látogatást tettem Dekanozov viceminiszternél, aki Molotov² és Visinszkij³ távollétében egyedül végzi az ügyeket. Miután kérdésére röviden vázoltam a hazai politikai viszonyokat, a pártok közti tárgyalásokat, a miniszterváltozásokat⁴ (melyeket különben pontosan, nevek szerint is tudott) stb., szóba hoztam a román és csehszlovák vonatkozásokat. Miként a politikai osztály⁵ főnökétől szóbelileg utasításba kaptam, érdeklődtem az iránt, miért nem reagál gyorsabban a román kormány a bukaresti szovjet tábornoknak a magyar javakat a Casbi⁶ alól feloldó, hírlapokban is megjelent rendeletére. Nem kaptam egyenes választ, csak végül annak általános megállapítását, hogy a békeszerződés aláírása után fog eljönni az ideje annak, hogy a magyar és román kormány közti tárgyalásokat a szovjet kormány esetleg támogassa és elősegítse. A békeszerződés megkötése előtt a szovjetkormány ilyenén aktív közbelépésére tehát nem számíthatunk.

Még ennyi biztatást sem értem el csehszlovák viszonylatban. Részletesen vázoltam a közmunkaszolgálat ürügye alatt megkezdett csallóközi deportációkat,⁷ a velük kapcsolatos atrocitásokat, s hivatkoztam arra, hogy a generalissimus⁸ a miniszterelnök úrékat⁹ fogadva lerajzolta a Szovjet birodalomban uralkodó boldog nemzetiségi viszonyokat, s hogy ezektől mennyire eltérnek a csehszlovákiaiak. És rámutattam, hogy a megmaradt magyarság védelmére a 200000 magyar kiutasításának¹⁰ a békekonferencia részéről való eliminálása után joggal számíthatunk. Minden válasz az volt, hogy Szovjetország egészen más ország, mint Csehszlovákia, és hogy ez utóbbiban egészen speciális viszonyok vannak, melyeket a viceminiszter úr nem részletezett.

Általában az a benyomásom, hogy a szovjet kormánytól egyelőre nem várhatjuk, hogy a szlovák önkénnyel szemben álláspontunkat támogassa. Amint már Párizsban is többször kifejezték szovjet részről: nekik velünk differenciáik vannak, s úgy látom, hogy ezen, akkor közelebbről meg nem jelölt differenciáink ma is fennállanak. Ez talán az egyik oka, hogy aktív támogatásra a csehszlovákok magyarüldözésével szemben nem számíthatunk. Másrészt úgy látszik, Csehszlovákia kapcsolataiban a Szovjethoz nem állott be elhidegülés. A csehszlovák kormány erősen baloldali politikát mutat a szovjet felé, aminek talán legmeggyőzőbb bizonyítéka a közép és majdnem kisüzemeknek is szocializálása¹¹, és nem utolsósorban azon differenciák, melyek utóbb Angliával és Amerikával való viszonyában felmerültek. Nagy szerepük van a szláv kapcsolatoknak is, melyeket a csehek kitűnően felhasználnak. Kifelé gyakran úgy látszik, mintha ők lennének a legelső, a Szovjettől legjobban becsült nagyhatalom. Nem hihető, hogy ez a pozíciójuk örökké fog tartani, sőt az is valószínű (bár egész pozitív adataim nincsenek rá), hogy a Szovjet bizalmában túlhaladták a tetőpontot és már észrevétlenül lefelé haladnak, mégis az adott mai és holnapi helyzetben olyan szilárd kapcsolataik vannak a Szovjettel, hogy miként főntebb Dekanozov részéről is megnyilvánult, szovjet támogatásra e vonatkozásban egyelőre nem számíthatunk.

Egyébként a viceminiszter e vonatkozásbeli tartózkodó magatartásából talán azt a véleményt is ki lehetett érezni, hogy ha Párizsban elutasítottuk a 200 000 magyarra vonatkozó kívánságot, s ez alól sikerült is kibújnunk, most magunk lássuk, miként védjük meg kisebbségeinket. “

Szekfű Gyula követ

Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL. XIXJ42 a 37/pol/1946. Gépirat, másolat. A jelentés eredeti kéziratos példánya is ugyanitt megtalálható.

Jegyzetek

¹ Dekanozov, Vlagyimir Georgijevics (1898-1953) szovjet-grúz politikus, tisztviselő. Különböző párt- és állami tisztségeket töltött be Grúziában és a legfelsőbb szintű szovjet vezetésben. 1938-39-ben az NKVD főparancsnokságán a külföldi osztály, majd a kémelhárító parancsnoka. 1939 májusától külügyi népbiztoshelyettes, majd 1946 márciusától külügyminiszter-helyettes. Az 1940-es évek végén grúz belügyminiszter volt. 1953. december 23-án a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának ítélete alapján hazaárulás, terrorista akciókban és ellenforradalmi áruló, összeesküvő csoportban való részvétel vádjával kivégezték.

² Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (1890-1986) szovjet politikus és külügyminiszter, az SzKP Elnökségének tagja. 1957 júniusában leváltották vezető tisztségeiből.

³ Visinszkij, Andrej Januárjevics (1883-1954) hivatásos szovjet diplomata. 1940-1946 között a szovjet külügyi népbiztos első helyettese, majd 1946 márciusától 1949-ig külügyminiszter-helyettes. 1945-ben részt vett a jaltai és a potsdami konferenciákon. A háború alatt, majd az ezt követő években több fontos nemzetközi konferencia résztvevője, melyeken mint delegációvezető vagy mint a szovjet küldöttség tagja volt jelen.

⁴ 1946. november végén Dobi István helyett Bárányos Károly lett a földművelésügyi miniszter, aki ezt megelőzően a közellátási miniszteri tisztséget töltötte be. Az új közellátási miniszter Eröss János lett, Balla Antal tájékoztatási miniszter helyett pedig Bognár József lett az új miniszter.

⁵ A Külügyminisztérium politikai osztályának a hatáskörébe tartoztak a külpolitikai ügyek, a határkérdések, határrendezési ügyek, és végül a szomszéd államokban élő magyar kisebbségek ügye. A politikai osztálynak ebben az időben Heltai György miniszteri tanácsos volt a vezetője.

⁶ Romániában az 1945. február 9-én kelt 91. sz. törvény hozta létre a CASBI-t, vagyis az Ellenséges Vagyonokat Kezelő Ellenőrző Intézetet. A törvény értelmében mind a magyar állampolgárságú személyek, mind pedig a magyar érdekeltségű vállalatok teljes ingó és ingatlan vagyona a CASBI felügyelete alá került. A román fegyverszüneti egyezmény 8. cikkének értelmében Románia kötelezte magát, hogy a Szövetséges Szovjet Főparancsnokság engedélye nélkül nem járul hozzá a német és a

magyar vagyon kivételéhez vagy kisajátításához. Ezt a vagyont az említett fegyverszünet értelmében Románia a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság részéről megállapítandó feltételek szerint köteles megőrizni. (A CASBI-rendelet és végrehajtási utasításának ismertetését Id. Balogh Sándor: A Groza-kormány nemzetiségi politikájának történetéből 1945-6. In: *Tanulmányok Erdély történetéről*. Debrecen 1988.)

⁷ A szlovákiai magyarok Csehországba történő kényszer-áttelepítése 1946. november 17-én kezdődött, és egészen 1947. február 23-ig tartott. Az akciót a közmunkáról intézkedő 88/1945. számú elnöki dekrétumra hivatkozva hajtották végre. Ennek során mintegy 60 ezerre becsülhető a Cseh- és Morvaországba került magyarok száma. (Vigh Károly: *A szlovákiai magyarok* sorsa. Budapest 141-144.)

⁸ Joszif Visszarionovics Dzsugasvili Sztalin (1879-1953) grúz származású hivatásos forradalmár, bolsevik párt-és állami vezető. 1922. április 3-tól csaknem három évtizedig az SzKP főtitkára, Lenin halála után (1924) a Szovjetunió politikájának legfőbb irányítója. Személyiségének, a körülötte kialakult személyi kultusz jegyében elkövetett hibás politikának a bírálatát az SzKP 1956-ban tartott XX. kongresszusa végezte el.

⁹ A Nagy Ferenc miniszterelnök által vezetett kormányküldöttség, melynek tagja volt Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes, Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter, Gyöngyösi János külügyminiszter és Szekfű Gyula moszkvai követ 1946. április 9-18. között tárgyalt Moszkvában vezető szovjet politikusokkal. Molotov szovjet külügyminiszterrel és Sztálinnal. Erről bővebben Id.: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-50*. Budapest 1988. 159-177., valamint Békés Csaba: Dokumentumok a magyar kormány-delegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásairól. *Regio* 1992. 3. 161-194.

¹⁰ A párizsi békekonferencia 1946. október 6-án utasította el azt a csehszlovák kérést, hogy az 1946. február 27-én megkötött magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezményen felül további 200 ezer magyart telepítenek át egyoldalúan Magyarországra. (Ld. Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-50*. Budapest 1988. 123.) A békeszerződés arra kötelezte Magyarországot, hogy a szlovákiai magyarság sorsát érintő vitás kérdéseket kétoldalú tárgyalások keretében rendezze Csehszlovákiával. (Ld. Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1945-1982*. Budapest 1985. 80.)

¹¹ Beneš köztársasági elnök 1945. október 28-án írta alá az államosító rendeleteket. Állami tulajdonba kerültek a több mint 500 alkalmazottat foglalkoztató üzemek és vállalatok, egyes kiemelt ágazatokban pedig a 150-nél több alkalmazottat foglalkoztató üzemek is. (Ld. Viliam Plevza: *Napjaink történelme*. Bratislava)

Szekfű Gyula követ jelentése a külügyminiszternek Dekanozov külügyminiszter-helyetessel a szlovákiai magyarok deportációjáról folytatott beszélgetésről.

Moszkva, 1947. február 16.

„Február 6-án kapott utasításból értesültem, hogy Miniszter Úr a budapesti szovjet, angol, amerikai és francia követnek jegyzéket adott át a szlovákiai magyarok deportálása ügyében, s egyúttal felszólítást kaptam, hogy e jegyzék ügyében érdeklődjem a szovjet külügyminisztériumban. Ezt a látogatásomat néhány napig halasztanom kellett azon megfontolásból, hogy a jegyzék Budapestről nem fog azonnal ideérkezni, s ez esetben érdemleges válasza nem számíthatok. Azonban a február 12-én vett újabb sürgető utasításra 14-én Dekanozov viceminiszterhez mentem, s vele egy óras beszélgetést folytattam e témáról.

Ő még ekkor sem kapta kézhez a jegyzéket, de tudomása volt arról, hogy Puskin követ¹ átvett egy ilyen jegyzéket. Így nekem kellett a jegyzék tartalmáról felvilágosítanom, s mikor megkérdezte, hogy mi a pozitív kívánságunk, azt válaszoltam, hogy közbelépésüket kérjük a deportáció megszüntetése és a kétoldali tárgyalások megkezdése érdekében. (A hivatkozott utasítás közölte ugyan velem a jegyzék általános tartalmát, de annak pozitív kívánságaira nem terjedt ki.)

Miután részletesen tájékoztattam a deportációval összefüggő dolgokról, annak a tavaly februári magyar-csehszlovák konvenció² és az épp aláírt békeszerződést sértő természetéről, a deportált magyarok helyzetéről, akik 100 évvel a magyar

jobbágyfelszabadulás után most megint földhöz kötött mezőgazdasági cselédek lettek stb. a viceminiszter közölte velem, lapkivágásból Masaryk február 11-i beszédének³; azon részét, ahol elismeri, hogy részükről hibák történtek, ezek kijavítását ígéri, és, hogy a kétoldali tárgyalásokat meg fogják velünk kezdeni.

Én .sajnos Masaryk nyilatkozatáról csak a magyar rádió néhány szavas közléséből értesültem, s így nem mutathattam rá azon kifejezéseire, melyek Masaryk nyilatkozatát megint csak többé-kevésbé a Nyugat megnyugtatására szánt propagandává minősítik. De így is figyelmeztettem a viceminisztert, hogy Masaryk a csehszlovákok barátsági nyilatkozója, akinek ígéretei nem valósulnak meg, mert minisztertársai épp az ellenkezőjét teszik annak, amit ő ígér. A viceminiszter azonban Masaryk beszédét hivatalos kormány-nyilatkozatnak, s így hitelt érdemlőnek minősítette.

Rámutattam még arra is, hogy a békeszerződés által előrelátott kétoldali tárgyalások halasztása egyúttal azt jelenti, hogy ezen idő alatt a csehszlovákok a magyar lakosság tekintélyes részét áttelepítik, jogaiktól megfosztják, úgy hogy mire a tárgyalások megkezdődnek, oly fait accompli elé állítanak bennünket és a nagyhatalmokat, melyen már igen nehéz lesz változtatni.

A viceminiszter úr tartózkodott ezen részletekre válaszolni, s végül kiemelte, hogy tudomása szerint a csehszlovákok is több jegyzékben panaszt emeltek a magyarországi szlovákok üldözése és elnyomása ellen, úgy hogy az ő kormánya előtt mindkét fél részéről panaszok fekszenek, melyeket meg kell vizsgálniok. A magyar panaszokat a jegyzék megérkezése után. Amivel alkalmat adott nekem a csehszlovák panaszok alaptalanságát is jellemeznem és kimutatnom, mennyivel súlyosabb természetűek azon szlovák cselekedetek, melyek ellen mi panaszkodunk.

A viceminiszter úr közölte még, hogy a deportációról kiadott füzetünket,⁴ melyet francia és orosz szövegben küldtem meg neki, elolvasta, nagyon világosnak tartja, de az orosz fordítást kifogásolja.

Nézetem szerint a viceminiszter úr, aki hosszú diplomáciai gyakorlattal és nagy emberismerettel bíró, a mai Európa és a világ minden fontosabb ügyét alaposan ismerő államférfiú, tisztában van a szlovákiai magyarok helyzetével; ezért amikor pozitív tényeket tártam eléje, tartózkodott azokról tovább beszélni. Szerény nézetem szerint, ha mi eléggé izolálni tudjuk a kérdést a szlovákokra, s az ő felháborító magatartásukat a többi nemzet elé tudjuk tárni (ami bizonyára megtörtént Miniszter Úr által⁵), akkor egy olyan konferencián, mint a külügyminiszteri, a szovjet kormány nem fogja védeni a szlovák eljárást, s a csehszlovák kormányt (valószínűleg csak in camera caritatis, négyszemközt) mérsékletre fogja inteni.

Arra azonban nem számíthatunk, hogy velünk szemben helytelenítsék egyik legrégebbi szövetségesüknek, a csehszlovák kormánynak eljárását. Ehhez túlságosan meleg kapcsolatban vannak Csehszlovákiával, melyet nem fognak egy ilyen helytelenítő nyilatkozattal, vagy akár a szlovákok embertelenségének elismerésével kiadni nekünk, másrészt pedig mai helyzetünk a Szovjet szemében éppenséggel nem olyan, mely alkalmat adhatna velünk szemben a bizalom ehhez szükséges mértékére.

A látogatás végén az ottani összeesküvés⁶ szó kerülvén, közölte velem, hogy az összeesküvés dolgában nincs hivatalos közleni valója, csak az én személyes információmra mondja, hogy az összeesküvés igen komoly és súlyos dolog, főként mert a lakosság széles rétegeire kiterjedt.

A szovjet államférfiak, Dekanozov pozíciójában, nyilatkozataiban rendkívül óvatosak, de amit mondanak, azt komolyan, s következéseit ismerve mondják. Nézetem szerint tehát Dekanozov fenti nyilatkozatát is ilyen komolynak kell tartanunk, s lehet, hogy ez a nyilatkozat a szovjet részéről a mi gestióink helytelenítését is jelenti, de az is

lehet, hogy erre olyan rendszabályok is következhetnek, aminők az összeesküvés nélkül nem jöttek volna. Ezt az egész problematikát Miniszter Úr sokkal jobban ismeri nálamnál, s ha valaki, akkor Miniszter Úr tudja, hogy a szovjettel való jóviszonyunk első sorban belpolitikánktól függ, amire nekem nem feladatomban itt kiterjeszkednem.

Ezzel kapcsolatban még egyet legyen szabad megemlítenem. A magyar rádió az ő kül- és belpolitikai összefoglalásaiban már másodszor referál a revízió lehetőségéről, s tegnap ezt a véleményét angol és amerikai nyilatkozatokkal támogatta. Tudomásom szerint a mi békénk revíziója elsősorban nem ezektől, hanem Szovjetországtól függ. Amikor mi a Szovjettel szemben reakciós összeesküvés⁷ ódiomát vagyunk kénytelenek magunkra venni, s ugyanakkor angol és amerikai reménységgel revíziót kezdünk emlegetni népünk felé: ne csodálkozzunk, ha a Szovjetnél nem találunk arra a bizalomra, mely szükséges lenne a szlovák bűnök elleni nyílt kiállásra.”

Szekfű Gyula követ

MOL. XIXJ42a 6/pol/1947. Gépírásmásolat. A jelentés eredeti kézirásos példánya is ugyanitt megtalálható.

Jegyzetek

- ¹ Puskin, Georgij M. (1909-1963) hivatásos szovjet diplomata. 1945-8 között Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottság politikai tanácsadója, valamint a Szovjetunió magyarországi meghatalmazottja. 1948-49-ben budapesti szovjet nagykövet.
- ² 1946. február 27-én írták alá Budapesten a magyar és a csehszlovák kormány képviselői a magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezményt. Az egyezmény aláírása mindkét fél részéről kompromisszum volt. A magyar kormány eredetileg ugyan a lakosságcsere ellen foglalt állást, azonban, hogy hozzájáruljon a szlovákiai magyarság nehéz helyzetének enyhítéséhez, aláírta az egyezményt. A csehszlovák kormány tudomásul vette, hogy a csehszlovákiai hatóságok csak annyi magyar nemzetiségű személyt jelölhetnek ki áttelepítésre, ahány magyarországi szlovák önként hajlandó Szlovákiába átköltözni. Az egyezmény értelmében a magyarországi szlovákok Csehszlovák Áttelepítési Bizottság fejthetett ki propagandát az áttelepülés érdekében. (Ld. 1946:XV. törvénycikk a Magyarország és Csehszlovákia között lakosságcsere tárgyában Budapesten 1946. évi február hó 27. napján kelt magyar-csehszlovák egyezmény becikkelyezéséről. Két év hatályos jogszabályai 1945-6. Budapest 1947. 80-85.)
- ³ Janics Kálmán könyvében idézi a Čas című szlovák lap 1947. február 13-i tudósítását Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszter nyilatkozatáról: A csehszlovák külügyminiszter, Jan Masaryk Párizsban annak a reményének adott kifejezést, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbség széttelepítésének kérdése, amelyet Magyarország esetleg az ENSZ elé terjeszt be, megoldható közvetlen tárgyalások útján Magyarország és Csehszlovákia között. Ha visszatérek Prágába - mondotta Masaryk - remélem, hogy módomban lesz a helyzet kivizsgálása, és sikerül ésszerű egyezséget elérni. Nem tudom, hogy hogyan bánunk a magyar lakossággal. Lehetséges, hogy történtek hibák. Ha tényleg elkövettük ezeket, én leszek az első, aki ezt elismeri, és meg fogom kísérelni a jóvátételt. Masaryk kétségbe vonta a magyar nyilatkozatot, hogy a magyar kisebbséggel Csehszlovákiában durván bánnak. Ld. Janics Kálmán: *A hontalanság évei*. Budapest 1989. 271.
- ⁴ *A szlovákiai magyarok deportálása*. Budapest, Magyar Külügyi Társaság 1947.
- ⁵ A Čas című szlovákiai lap budapesti tudósítójának 1947. február 13-i jelentése szerint dr. Kertész István rendkívüli követ jegyzéket adott át a külügyminiszter megbízásából a párizsi békekonferencia elnökének, melyben a szlovákiai magyarok kényszer-áttelepítése ellen tiltakozik.
- ⁶ Az utalás valószínűleg a Szlovákiában kialakult bonyolult helyzetre vonatkozik. Az 1946-os májusi választásokon ugyanis ellentétben a csehországi eredményekkel nem a kommunista pártnak, hanem a szlovák Demokrata Pártnak sikerült megszereznie a szavazatok többségét. A választást követően a szlovákiai helyzetet jellemző politikai válság egészen 1947 őszéig elhúzódott, amikor 500 személyt tartóztattak le összeesküvés vádjával. A nyomozó szervek azt állították, hogy az általuk felfedett összeesküvésben a Demokrata Párt vezetői is részt vettek. (Ld. Viliam Plevza: *A CSKP nemzetiségi politikája*. Mádach 1947. 247.. *Világtörténet 1945-49*. Kossuth, 1984. 121-122.)
- ⁷ Utalás az úgynevezett köztársaság ellenes összeesküvés címén 1946 decemberében kezdődő magyarországi letartóztatásokra. Az összeesküvésben való részvétel vádjával csaknem 50

kisgazdapárti képviselőt távolítottak el a parlamentből. Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt főtitkárát a szovjet hatóságok letartóztatták és a Szovjetunióba vitték. A Kisgazdapárton belül megindult bomlást Nagy Ferenc miniszterelnök 1947. május 30-i lemondása tetőzte be.

Szekfű Gyula követ jelentései a szovjet Külügyminisztérium Balkáni osztálya helyettes vezetőjénél a csehszlovák-magyar problémák megoldásáról folytatott megbeszéléseiről.

Moszkva, 1947. március 4.

„Más úton vett utasítás szerint fenti ügyben elmentem Vlaszov követhoz, aki Lavriszsev¹ távollétében a balkáni osztály vezetője. Látogatásomról szerencsém van a velem volt Sümeghi követségi titkár részletes feljegyzését idemellékelnem.

A követtel folytatott beszélgetés ugyanolyan lefolyású volt, mint a szlovákiai magyarok ügyében Dekanozovval folytatott korábbiak. Tudomásul vette közléseimet, szerencsét kívánt a magyar-csehszlovák tárgyalásokhoz,² melyeket Miniszter Úr kezdeményezett, amelyekbe azonban bármi módon is beleszólni a szovjet kormány egyelőre nem hajlandó.”

Szekfű Gyula követ

MOL. XXIJ42a 8/pol/1947. Gépírásos másolat.

Moszkva, 1947. március 4.

Más úton vett utasításom szerint Vlaszov követhoz tett február 25-i látogatásom alkalmával megemlítettem neki Beneš elnök¹ nyilatkozatát a szlovák bizottságban, melyről utasításból értesültem. E kényes ügyben óvatosan feltett kérdéseimre a követhoz Sümeghi titkárnak idemellékelte feljegyzés szerint választ kaptam.

Szekfű Gyula követ

Feljegyzés

Moszkva, 1947. február 25.

Készítette Sümeghi Endre II.o. köv. titkár²

„Másutt vett utasítás szerint a mai napon Szekfű követ úr, kíséretében felkereste Vlaszov követ urat, a szovjet külügyminisztérium balkáni osztályának helyettes vezetőjét.

Közölte vele a Külügyminiszter Úrnak a csehszlovák-magyar problémák megoldására vonatkozó február 22-i javaslatát. A javaslatot mind a hat pontjában részletesen előadta, hozzáfűzve azt, hogy a magyar kormány január 13-án javaslatot tett kormánytárgyalás megtartására az egyezmény mielőbbi végrehajtása végett, kihangsúlyozva, hogy ezt a négy nagyhatalomhoz intézett jegyzékében is kijelentette. Fentieket Vlaszov követ úr tudomásul vette, s közölte, hogy haladéktalanul jelenteni fogja Dekanozov külügyminiszter-helyettes úrnak és Molotov külügyminiszter úrnak. Vlaszov úr közölte, hogy a Szovjetunió kormánya előnyösnek és hasznosnak tartja, hogy a csehszlovák-magyar tárgyalások az összes probléma megoldásával minél előbb kielégítő eredményre vezessenek, ezért saját személyében külön sikert kíván fenti tárgyalások lebonyolításához.

Ugyancsak más úton vett utasítás szerint Szekfű követ úr megkérdezte Vlaszov urat, tudása van-e arról az állítólagos kósza hírről, hogy Beneš köztársasági elnök a szlovák bizottság³ előtt oly értelemben nyilatkozott, hogy Csehszlovákia újabb krízist

nem tudna elviselni, s válság esetén az következhetnék be, hogy Szlovákia a Szovjetunió részévé válna. Fenti közlést a legnagyobb csodálkozással fogadta, majd nevetve megkérdezte, hogy mi ilyen nevetséges híreknek hitelt adunk-e. Midőn erre Szekfű követ úr tagadólag válaszolt, azt mondta, hogy habár ezt a közlést is jelenteni fogja a külügyminisztérium vezetőségének, a dolgot a legnagyobb mértékben valószínűtlennek, legföljebb valamilyen újságíró felelőtlen akciójának tartja. Szekfű követ mondta, hogy ő is hasonló véleményen van, mert fenti elképzelést eléggé valószínűsíti a csehszlovák újságok fegyelmezetlen magatartása, ahonnan esetleg ez a hír is származhatott.

Harmadik pontként Vlaszov úrral való tárgyalása kapcsán, Szekfű követ úr megkérdezte tőle, hogy tekintettel arra, hogy a Szovjetunió Budapesten és Győrött már ez idő szerint is felállított konzulátust, és Szegeden és Debrecenben is szándékozik konzuli külképviseletet létesíteni, milyen fogadtatásra találna illetékes szovjet köröknél, ha a magyar kormány hasonló kérelemmel fordulna a Szovjetunióhoz, elsősorban Kárpátukrajnát véve számításba ebből a szempontból. Vlaszov úr erre a kérdésre vonatkozólag súlyos problémát lát fennforogni az esetleg felállítandó magyar konzulátus irodáinak stb., valamint személyzete lakóhelyének elhelyezése és berendezése szempontjából. Fenti kérdés megválaszolását is, annak a külügyminisztérium vezetőségével való megbeszélés után helyezte kilátásba.

Kárpátukrajnával kapcsolatban ismételten felvettem az ott lévő, meglehetősen nagyszámú magyar lakosság súlyos repatriációs problémáit. Erre vonatkozólag a gyökeres megoldást Beljjev követtel⁴ egyetértőleg, csak a békeszerződés után külön erre vonatkozó, kölesönös államközi megállapodásban⁵ látja, mely, reméli, hogy az összes kárpátaljai kérdést végleg tisztázni fogja.

A német levéltár anyagából a magyar-német viszonyra a háború kitörésétől vonatkozó szovjet publikáció⁶ magyar fordításának engedélyezésére feltett kérdésre közölte, hogy erre az illetékes személyekkel való megbeszélés után fog válaszolni.

Hadifogoly problémáinkra vonatkozólag, annak kiemelésével, hogy, mint minden kérdésben, úgy ebben az ügyben is, úgy ő, mint felettesei és munkatársai mindenkor a legnagyobb készséggel állanak a magyar kormány rendelkezésére, a kérdés tömeges alapon való felszámolása egyelőre még nagy nehézségekbe ütközik. Célravezetőnek tartaná, ha addig is, amíg ezt a problémát a békeszerződés ratifikálása után végleg megoldják, főként a pontos címmel és részletes kimerítő adatokkal rendelkező és a magyar államélet szempontjából a legnagyobb mértékben nélkülözhetetlen egyéni esetekre helyeznék a fősúlyt, mert lényeges eredmény csak ezekben az ügyekben várható.

A látogatási programot ezzel befejezve, Szekfű követ úr köszönetet mondott Vlaszov követ úr személyén keresztül a szovjet külügyminisztériumnak azért a mindig készséges eljárásért, melyet velünk szemben folytat. Vlaszov követ úrnak, mint a magyar ügyekkel foglalkozó egyik legmagasabb szovjet külügyi tisztviselőnek egyéni kedvességéért és jóindulatáért szintén kifejezte háláját. Nevezett ezt köszönettel tudomásul vette, s továbbra is biztosított minden lehető segítségről.”

MOL. XIXJ42a 9/pol/1947. Gépírásos másolat.

Jegyzetek

¹ Beneš, Edvard (1884-1948): cseh polgári politikus. 1935-ben lett Csehszlovákia köztársasági elnöke. A második világháború alatt Londonban ő volt a szövetségesek által is elismert csehszlovák emigráns kormány vezetője. A háború után ismét köztársasági elnöknek választották. 1948 júniusában lemondott erről a tisztségről. Beneš elnök kezdeményező szerepet játszott már a háború idején a tisztázott szláv Csehszlovákia koncepciójának kialakításában. Ennek értelmében az országnak a háború után

meg kell szabadulnia nem szláv népességétől, a németektől és a magyaroktól, akik e felfogás szerint 1938/39-ben a csehszlovák államiság felbomlásához jelentős mértékben hozzájárultak. Az állam szláv jellegének erősítésére haza kell hívni a külföldi szlovákokat, így merült fel a magyarországi szlovákok lakosságcsere keretében történő áttelepülésének gondolata. Magyarországon azonban sokkal kevesebb szlovák élt, mintamennyi magyar Csehszlovákiában, ezért irreális volt az az elképzelés, hogy a csehszlovákiai magyarság kérdése lakosságcserevel megoldható. Az 1930-as csehszlovákiai népszámlálás szerint 571 988 csehszlovák állampolgár vallotta magát magyarnak Szlovákiában. Kárpátukrajnát is beleértve összesen 691 923 fő volt a csehszlovákiai magyarok száma. Az 1941. évi népszámlálás szerint a mai Magyarország területén élő szlovák anyanyelvű népesség száma 75 920 fő volt. Beneš: Emigrációs tevékenységére a tiszta szláv állam koncepciójának kialakulására vonatkozóan ld.: Dr. Eduard Beneš: *Pameti*. Praha 1947. 330.; *Dokumenty z historie československej politiky 1943-1949*. Red. Otáhalová-Červinková, Praha 1966. 198.; Juraj Zvara 1965-ben megjelent munkájában idézi Beneš elnök következő kijelentését: Már 1938 novemberében megmondtam, hogy az elháríthatatlanul bekövetkező háborúért a kisebbségek bűnhődnek majd. (Juraj Zvara: *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava 165. 43.; Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-50*. Budapest 1988. 103-108.; Balogh Sándor: Az 1946. február 27-i magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény. *Történelmi Szemle* 1979/1.; Janics Kálmán: *A hontalanság évei*. Budapest, Hunnia Kiadó 1989. 55-97.

² Sümeghi Endre miniszteri titkár 1946 folyamán (valószínűleg az év második felében) lett a moszkvai magyar követség másodosztályú követségi titkára, elődje e tisztségben Miszkács László miniszteri segédtitkár volt.

³ Az utalás valószínűleg a Szlovák Nemzeti Tanácsra, vagyis a szlovákiai törvényhozás és végrehajtó hatalom legfelsőbb szervére vonatkozik.

⁴ Beljaev Vaszilij Afanaszjevics (1904-1957): hivatásos szovjet diplomata, 1944-1948 között a szovjet Külügyminisztérium Konzuli Hivatalának vezetője.

⁵ Ilyen megállapodás nem jött létre.

⁶ *Germanskaja politika v Vengrii (1937-1942 gg)* Ogiz Goszpolitizdat Moszkva 1946. Magyarul lásd: *A németek magyarországi politikája titkos diplomáciai okmányokban (1937-1942)*, dr. Hendel Ottó fordításában dr. Bolgár Elek bevezetőjével. Budapest, Szikra 1950.

GYÖRGY LÁZÁR

REPORTS OF GYULA SZEKFŰ AND THE HUNGARIAN EMBASSY FROM MOSCOW

The selected documents present the discussions of Gyula Szekfű with leaders of the Soviet Foreign Affairs between the end of 1946 and 1947, the main problems debated being the situation of Hungarian minority in Slovakia, the Romanian CASBI, the problem of war prisoners and the Sub-Carpathian repatriates.